

Talabalarning Ma'naviy-Axloqiy Tarbiyasida Hadis Ilmining Amaliy Ahamiyati

Fayzullayeva Gulnoza Kamolovna¹

Annotatsiya: Maqolada. Oliy ta'lim jarayonlarida talabalarda hadisshunos ajdodlarimizdan qolgan yuksak ma'naviy-axloqiy boy meroslaridan foydalanishda Imom Buxoriy va at- Termiziy hadislaridan komil insonni tarbiyalash, ma'naviy tarbiyaning ahamiyati, har tomonlama barkamol aqlan ma'naviy jihatdan yetuk shaxsni tarbiyalashda keng foydalanishimiz mumkin.

Kalit so'zlar: hadis, hadisshunoslik, odob-axloq, ta'lim-tarbiya, hadis, hadis ilmi, ma'naviy meros, hadis ilmiga oid ma'naviy axloqiy tarbiya, metod.

KIRISH. Hozirgi kunda, ko'hna tariximiz, milliy qadriyatlarimiz, madaniy merosimizga e'tibor kuchayib, ulug' ajdodlarimiz – o'lmas asarlar yaratib ketgan buyuk allomalarning hayoti va ijodini puxta o'rganish hamda ulardan keng xalq ommasini bahramand qilish borasida salmoqli ishlar amalga oshirildi.

Bugungi kunda Imom al-Buxoriy merosini o'rganish va targ'ib qilishda jamiyatimizda keng etibor qaratilgan. Ta'lim-tarbiya jarayonida yoshlarda ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirish hozirgi kunda dolzarb masalalardan biridir. Oliy ta'lim jarayonlarida talabalarda hadisshunos ajdodlarimizdan qolgan yuksak ma'naviy-axloqiy boy meroslaridan foydalanishda Imom Buxoriy va at- Termiziy hadislaridan komil insonni tarbiyalash, ma'naviy tarbiyaning ahamiyati, har tomonlama barkamol aqlan ma'naviy jihatdan yetuk shaxsni tarbiyalashda keng foydalanishimiz mumkin. Pedagogikada ta'lim qoidalaridan eng asosiysi bu - ta'limning tarbiyalovchilik qoidasidir. Chunki, kelajakda yosh avlodni har jihatdan yetuk qilib tarbiyalash ularda xulq-odob me'yorlariga mos keluvchi talabalarning dunyoqarashida ongli intizomni shakllantirish va ma'naviy- axloqiy tarbiyaning ijobiy fazilatlarini yuksaltirish muhim sanaladi.

Ma'naviy meros, umumbashariy qadriyatlarga tayangan holda shaxsni yuksak ma'naviyatli va go'zal axloqli qilib tarbiyalash uchun, eng avvalo, ta'lim-tarbiya jarayonini foydali elementlar bilan boyitish zarur bo'ladi.

Imom al-Buxoriy Islom olami va muhaddislar orasida «Imom ul-Muhaddisiyn» (Barcha muhaddislarning peshvosi) deb hurmat bilan tilga olinadi. Imom al-Buxoriyning «Al-Jome' as-Sahih» (Ishonarli to'plam) asari haqida so'z ketganda shuni aytish mumkinki, mazkur manba Islom dini ta'limotida Qur'oni karimdan keyin asosiy manba sifatida foydalaniladi. Ushbu asar oliy ta'limda tahsil oladigan talabalarda hurfikrlilik, erkin fikrlash, o'zlikni anglash, irodaviy va hissiy imkoniyatlarni rivojlantirish, pedagogik qobiliyatlarini shakllantirish, ta'lim jarayonidagi mahoratini oshirish, pedagogik faoliyatga ijodiy yondashish kabi tushunchalarni yoritishda qimmatli pedagogik manba sanaladi va ta'lim-tarbiya jarayonida ma'naviyat tushunchasini izohlashda va yuksak ma'naviyatli shaxs timsolini shakllantirishda metodologik asos bo'la oladi. Quyida muhaddis ma'naviy-axloqiy tarbiyaga oid qarashlaridan foydalanishda ta'limning ana'naviy shakllari ko'rsatiladi.

¹ Buxoro Turon Zarmed universtitetining Ijtimoiy-iqtisodiy fakulteti Boshlang'ich ta'lim pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Imom al-Buxoriy va at-Termiziy ma'naviy merosidan foydalanishga oid ta'limni tashkil etishning ana'naviy shakllari

№	Ta'limni tashkil etishning ana'naviy shakllari
1	Ma'ruza
2	Seminar, amaliy mashg'ulot
3	Laboratoriya
4	Konsultatsiya (maslahat)
5	Mustaqil ish
6	Mustaqil ish

Birinchidan, hadisshunoslarning ijodi va ma'naviy-axloqiy tarbiyaga oid qarashlari Imom al-Buxoriy va at-Termiziyning g'oyatda beg'ubor, halol-pokiza, diyonatli inson bo'lib, g'iybatu-nohaqliklarga sira aralashmagan. «G'iybat qilishlik harom ekanini bilganimdan boshlab, biror kishi haqida hech qachon g'iybat gapirmagan- man», -deb mudom ta'kidlab kelganlar, ul zot.

Imom al-Buxoriyning yozib qoldirgan adabiy va ilmiy merosi, juda sermahsul. Xususan xalq o'rtasida «Sahih Buxoriy» nomi ila mashhur bo'lgan «al-Jome' as-Sahih» («Ishonchli to'plam») nomli shoh kitobi, «al-Adab al Mufrad» (Adab durdonalari) va boshqa 20 dan ziyod asarlari shular jumlasidandir.

Shuning uchun uning ijodidan uzluksiz ta'lim tizimida foydalanish muhimdir.

Ikkinchidan, hadisshunoslarning qarashlari orqali ma'naviy-axloqiy tarbiya mazmunini boyitishda keng foydalanish mumkin. Chunki, ulamolarning ijodida shaxsni qanday ma'naviy-axloqiy tarbiyalash kerakligi, ma'naviy barkamol shaxs ko'rinishi va uning xislatlari tasvirlanadi. Ayniqsa, hadisshunos o'z qarashlarida kamolotga putur yetkazadigan axloqsizlikni qoralaydi va shaxsni tarbiyalashda salbiy xislatlardan voz kechish kerakligini izohlaydi.

Uchinchidan, ayni paytda pedagogik jarayonda talaba va o'qituvchi munosabatiga yo'naltirilgan texnologiya asosida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarini yanada mustahkamlash uchun shoir ijodi qimmatli manba sanaladi.

Innovatsion faoliyatga foydali element olib kirish sifatida allomaning insonparvarlik, hamkorlik, tenglik, birgalik, erkin fikrlash, ezoterik (botiniy, ma'naviy) fikrlashga asoslangan qarashlaridan foydalanish muhimdir.

2.1.2-jadval Imom al-Buxoriy va at-Termiziy ma'naviy merosidan foydalanishga oid ta'limni tashkil etishning noa'naviy shakllari

№	Ta'limni tashkil etishning noa'naviy shakllari
1	Suhbat
2	Bahs-munozara
3	Davra-suhbati
4	Konferensiya
5	Tadqiqot
6	Ko'rik-tanlovlar
7	Matbuot-konferensiyasi
8	To'garak

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan tarbiyaviy tadbir shakllarning har biri o'zida oliy ta'lim tizimida Imom al-Buxoriy va at-Termiziy ma'naviy-axloqiy tarbiyaga oid hadislaridan foydalanish borasidagi umumiy va xususiy maqsadni aks ettira oladi.

Quyidagi ta'lim metodlari va vositalari Imom al-Buxoriy va at-Termiziy ma'naviy-axloqiy tarbiyaga oid qarashlaridan foydalanishda samarali sanaladi:

1. Suhbat metodi – talabalar Imom al-Buxoriy va at-Termiziy ma'naviy-axloqiy tarbiyaga oid qarashlari borasida tushunchaga egaliklarini anglash, uning yoshlarda ma'naviy-axloqiy tarbiyani

shakllantirish borasidagi fikrlarini o'rganish hamda muammo yuzasidan erkin, mustaqil fikr yuritishlarini ta'minlashga yordam beradi.

2. Savol-javob metodi – oliy ta'lim muassasasi talabalarining ma'naviy-axloqiy tarbiyaga oid Imom al-Buxoriy va at-Termiziyning qarashlari haqidagi shaxsiy mulohazalarini aniqlashga xizmat qiladi. Savollarning aniq, qisqa bo'lishi va to'g'ri ifodalanishi talabalarga mantiqiy fikrlashga imkon beradi.
3. Ma'ruza metodi – talabalarda Imom al-Buxoriy va at-Termiziy ma'naviy-axloqiy tarbiyaga oid qarashlarining mohiyatini anglatish, asarlarining ma'nosini to'g'ri tushuntirish, shaxsda so'z yuritilayotgan ma'naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish omillari, shart-sharoitlar va pedagogik imkoniyatlari to'g'risida ma'lumotlar berishga yo'naltiriladi.
4. Tushuntirish metodi – talabalarda Imom al-Buxoriy va at-Termiziy ma'naviy-axloqiy tarbiyaga oid hadislaridan foydalanishning nazariy mohiyati va unga ega bo'lishning ijtimoiy ahamiyati, millat ravnaqi, yurt ozodligini ta'minlashdagi roli haqidagi tushunchalar hosil qilinadi.
5. Interfaol metodlar – talabalar tomonidan Imom Buxoriy va at-Termiziy ma'naviy-axloqiy tarbiyaga oid asarlari hamda shaxsda ma'naviy-axloqiy tarbiyaning shakllanishi yuzasidan erkin, mustaqil fikr yuritish, bahs-munozarani tashkil etish ko'nikma va malakasining tarbiyalanishi, talabalarining standart fikr yuritishdan ozod etish, shuningdek, muhokama etilayotgan muammoning yechimiga oid rang-barang g'oyalarni to'plashga imkon beradi.
6. Ekspert baholash metodi – tadbirlar ishtirokchilari (respondentlari) faoliyatining tengdoshlar tomonidan o'zaro yoki maxsus belgilangan ekspertlar guruhi tomonidan xolis, obyektiv, har tomonlama to'g'ri baholanishini ta'minlashga yordam beradi.
7. Hikoya qilish metodi Imom Buxoriy va at-Termiziyning ma'naviy-axloqiy tarbiyaga oid asarlarining ijtimoiy ahamiyati, bugungi kundagi ma'naviy-axloqiy tarbiyadagi o'rni, yoshlarda so'z yuritilayotgan tarbiyani takomillashtirish yuzasidan jonli nutq yordamida tushuntirishlarni olib borish hisoblanadi. Tushuntirish talabalar tomonidan muammoning mohiyatini to'g'ri anglanishiga imkon yaratadi.
8. Muammoli vaziyatlarni yaratish metodi – talabalarni tadqiqot muammosi hamda uning mohiyatini yorituvchi tayanch tushunchalar yuzasidan har tomonlama jiddiy fikr yuritish, muammoning yechimini topishda mavjud intellektual imkoniyatlardan foydalana olish ko'nikmasining shakllanishini ta'minlaydi.
9. Manba bilan ishlash metodi – Imom al-Buxoriy va at-Termiziyning ma'naviy-axloqiy tarbiyaga oid hadislarini mohiyatining talabalar tomonidan to'g'ri va to'laqonli anglanishi, ularning e'tiboriga havola etilayotgan savollar, muammoli vaziyatlar bo'yicha kichik tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etish ko'nikma hamda malakalariga ega bo'lishlariga yordam beradi.
10. Ko'rgazmalilik metodi – talabalar tomonidan o'zlashtirilayotgan nazariy ma'lumotlarni mustahkamlash, ma'naviy-axloqiy tarbiyaning mohiyatini to'laqonli anglanishi, bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarining tarbiyalanishi uchun zarur sharoitni yuzaga keltiradi.
11. Faoliyatda mashqlantirish (amaliy mashqlar) metodi – intellektual treninglar asosida talabalarda ma'naviy-axloqiy tarbiyaning takomillashishi uchun sharoit yuzaga keladi.
12. Amaliy tajribalar (tadqiqotchilik) metodi – talabalar e'tiboriga havola etilayotgan mavzularda mantiqiy fikr yuritish, shaxsiy fikr-mulohazalarini ilgari surish, o'z qarashlarini dalillash, himoya qilish, tengdoshlarini ularga ishontirish ko'nikma va malakalarining tarbiyalanishiga yordam berish bilan birga ular tomonidan muammo mohiyatini chuqur anglanishi uchun zarur shart-sharoitni yuzaga keltiradi. Imom al-Buxoriy va at-Termiziy ma'naviy merosining nazariy va amaliy jihatlarini yoritishda qo'llaniladigan ta'lim vositalari ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. O'qitishning asosiy vositalari sifatida asosiy o'quv mazmuniga ega bo'lgan rejalar, o'quv dasturlari, darslik va o'quv qo'llanmalarda Imom al-Buxoriy va at-Termiziy ilmiy merosidan yetarlicha foydalanishni tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Pedagogika tarixi [Mat]: o'quv qo'llanma / S.O. Sharifzoda, S.N. Yuldashev, A.R. Jo'rayev, Sh.E. Yaqubova, H.Q. Karimov. - Toshkent: Bookmany print, 2022. - 172 b. 30-bet
2. Pedagogika nazariyasi va tarixi. 1-qism.
[Matn] /darslik/ Gulchehra Izbullayeva. – Buxoro: "Sadridin Salim Buxoriy" Durdona, 2022. – 380 b.
3. Umedjanova Malika Luqmonovna. Talabalarni milliy qadriyatlar ruhida oilaviy hayotga tayyorlash. Monografiya. – Buxoro, 2022. – 102 bet
4. Uvatov U. Buyuk muhaddislar. –T.: «O‘zbekistan Milliy ensiklopediyasi» davlat ilmiy nashriyoti, 1998. –B.62
5. Уватов У. Ҳадис илмининг султони. Ўзбекистон адабиёти ва санъати.1993.29 октябр. №43-44

